



تصویر امامان شیعه در دائرةالمعارف اسلام  
(ترجمه و نقد)، زیر نظر دکتر محمود تقی‌زاده  
داوری. قم: مؤسسه‌ی شیعه‌شناسی، چاپ اول،  
۱۳۸۵، ۴۸۷ صفحه

### تصویر امامان شیعه در دائرةالمعارف اسلام

حمید سلیم گندمی \*

این کتاب ترجمه و نقد مقاله‌هایی است که در ویرایش جدید کتاب "The Encyclopedia of Islam" چاپ لیدن هلند منتشر شده است. بر اساس آن چه در مقدمه‌ی کتاب آمده است:

این دائرةالمعارف از مهم‌ترین و معروف‌ترین دائرةالمعارف‌های موضوع اسلام به زبان انگلیسی است که در مقاله‌ها و مدخل‌های زیادی به عقاید و آموزه‌های شیعی از جمله آموزه‌ی امامت و امامان شیعه پرداخته است.

مؤسسه‌ی شیعه‌شناسی در یک اقدام علمی و پژوهشی، تلاش کرده است تا در مرحله‌ی اول نقص‌ها و کاستی‌های این نوشته‌ها و مقاله‌ها را مشخص و سپس آن‌ها را نقادی و تصحیح کند. لذا مدخل‌های مرتبط با شیعه و آموزه‌های شیعی را از این دائرةالمعارف استخراج و ترجمه کرده و در بوته‌ی نقد و بررسی قرار داده است.

در این پروژه‌ی تحقیقاتی، مدخل‌های مربوط به چهارده معصوم علیهم‌السلام با عنوان «تصویر امامان شیعه در دائرةالمعارف اسلام» ترجمه و نقد و منتشر شده و جلد دوم شامل ترجمه، نقد و بررسی مدخل‌های مرتبط با پیامبر بزرگوار صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم و حضرت

صدیقہ‌ی طاہرہ فاطمہ‌ی زہرا سلام‌الله‌علیہا خواهد بود.

جلد نخست شامل ۱۲ مقاله است که توسط آقای حسین مسعودی ترجمه و ترجمه‌ها نیز توسط آقای هدایت یوسفی با متن اصلی مقابله شده و سپس، نقد و بررسی این مقاله‌های ترجمه شده توسط گروهی از پژوهشگران و محققان در حوزه‌ی تاریخ امامان شیعه به انجام رسیده و نقدها نیز توسط گروهی از اساتید معتبر رشته‌ی تاریخ شیعه مورد ارزیابی قرار گرفته است.

آنچه خوانندگان در جریان مطالعه‌ی این کتاب به آن اعتراف خواهند کرد، تحسین محققان و پژوهشگران این مجموعه در ارائه‌ی مطالب، نقدها، تکمیل و تصحیح اطلاعات است.

جای آن دارد همه‌ی موضوعات و آموزه‌های اسلامی شیعی که از نگاه دیگران و با قلم دیگران منتشر شده، با همین روش نقّادی علمی و پژوهشی، به صورت گروهی در بوته‌ی ترجمه، نقد و بررسی، تکمیل و تصحیح اطلاعات قرار گیرد.

در نقد و بررسی مقاله‌ها، نکات زیر مورد توجه نقّادان، محققان و پژوهشگران بوده است:

- تحلیل کلی هر مقاله و مدخل به عنوان یک پژوهش علمی؛  
- نقد و بررسی اطلاعات جزئی ارائه شده در مدخل بر اساس منابع  
اولی و کهن تاریخی؛

- نقد و بررسی منابع استفاده شده در نگارش مدخل؛  
- نقد و بررسی تحلیل‌های ارائه شده از سوی نویسندگان مدخل‌ها بر  
اساس شواهد معتبر تاریخی؛

- پرداختن به نکات، حوادث و جریان‌های مهم و اثرگذار امامان  
معصوم علیهم‌السلام که نویسندگان مدخل‌ها از آن‌ها غفلت کرده‌اند.



مقاله‌های دوازده‌گانه‌ی این کتاب به ترتیب، مربوط به دوازده امام

معصوم علیه السلام است که توسط نویسندگان و نقّادان زیر تألیف و نقد و بررسی شده است: - مقاله های ۱، ۲، ۳ توسط ال وچیا والیری L. Veccia. Vaglieri تألیف و هر سه مقاله توسط محمدرضا هدایت پناه نقد و بررسی شده است.

به لحاظ حجم و وسعت مطالبی ارائه شده در اصل مقاله ها و نقدها، این سه مقاله از حجم بالایی برخوردار است که حدود ۴۰٪ کل حجم کتاب را در بر می گیرند.

- مقاله های ۴، ۵، ۷ توسط ای، کلبرگ E. Kohlberg تألیف شده و به ترتیب توسط محسن رنجبر، حسن طارمی و محمد موسی نوری نقد و بررسی شده اند.

- مقاله ی ۶ توسط ام. جی. اس. هاجسون M.G.S. Hodgson تألیف و توسط نعمت الله صفری فروشانی در بوته ی نقد و بررسی قرار گرفته است.

- مقاله ی ۸ و ۱۰ توسط بی. لوئیس B. Lewis و بسیار مختصر در ۳ و ۲ صفحه نوشته شده و به ترتیب توسط عبدالرضا عرب و سید قاسم رزاقی موسوی نقد و بررسی شده است.

- مقاله ی ۹ به قلم دبلیو مادلونگ W. Madelung در ۳ صفحه تألیف و به وسیله ی سید محمد حسین میرعبداللّهی نقد و بررسی شده است.

- مقاله ی ۱۱ در ۲ صفحه به وسیله ی جی. الیاش J. Eliash تدوین و در ۷ صفحه توسط محمدرضا جبّاری نقد و بررسی شده است.

- مقاله ی ۱۲ توسط جی. جی. جی. ترهار J.G.j. Tehaar در ۳ صفحه تألیف و به قلم نصرت الله آیتی در ۸ صفحه نقد و بررسی شده است.

نویسندگان در بیشتر این مقاله ها به توضیح زندگانی شخصیت و تاریخ امامان معصوم علیهم السلام پرداخته اند که در سه مقاله ی اوّل، ال. وچیا والیری L. Veccia Vaglieri با تفصیل بیشتری به توضیح زندگانی و معرفی شخصیت امیرالمؤمنین و امام حسن و امام حسین علیهم السلام پرداخته و ضمن بررسی حوادث تاریخی در حوزه ی مسایل اعتقادی نیز قلم زده است.

اهمیت توجه و پژوهش پیرامون ترجمه و نقد و بررسی مقاله‌های دائرةالمعارفی زمانی بیشتر جلوه می‌کند که بدانیم دائرةالمعارف‌ها در بیشتر کتاب‌خانه‌ها به عنوان کتاب مرجع در دسترس مراجعان قرار دارد و اغلب پژوهشگران و محققان برای پژوهش و تحقیق خود به مقاله‌های این منابع مرجع مراجعه می‌کنند و بیشتر پژوهشگران جوان، مطالب این منابع مرجع را مستند تلقی کرده و به عنوان ملاکی مطمئن برای ارزیابی و استنادی محکم و افتخارآمیز برای نوشته‌ها و پژوهش‌های خود برمی‌شمارند.

به تعبیر دیگر: کتاب‌خانه‌ها به عنوان مراکز انتقال دانش به داشتن دائرةالمعارف‌های معتبر به لحاظ مجموعه‌سازی منابع کتاب‌خانه‌ای، افتخار می‌کنند.

- محققان و پژوهشگران اغلب به منابع مرجع اصلی مراجعه می‌کنند.  
- اغلب پژوهشگران جوان با نوعی اعتماد و اطمینان از قبل به منابع مرجع استناد می‌کنند.

- متأسفانه بیشتر نویسندگان غربی در تحقیق و تدوین نوشته‌ها و مقاله‌های اسلام‌شناسی، به عمد و یا به غیرعمد (به دلیل در اختیارنداشتن منابع شیعی) ملاک قضاوت و ارزیابی خود را متون و منابع مرجع اهل سنت قرار داده‌اند که در بسیاری از موضوعات دیدگاه‌های متفاوتی با منابع مرجع شیعه دارد.

بنابراین توجه به مقاله‌های دائرةالمعارفی از پنجره تحقیق و پژوهش و با نگاه «گزینش و انتخاب، ترجمه، نقد و بررسی گروهی، تحقیق و پژوهش پیرامون کاستی‌ها و نقص‌های مطالب ارائه شده، تلاش علمی برای تکمیل و تصحیح اطلاعات»، الگویی است بسیار مطلوب برای ایجاد بسترهای مناسب به منظور تبادل علمی آراء و اندیشه‌ها از دیدگاه‌های مختلف که نتایج خوبی به همراه خواهد داشت و حداقل نتیجه این که نگرش نویسندگان غربی برای تحقیق و پژوهش و تدوین نوشته‌ها و مقاله‌های موضوعات اسلامی شیعی تغییراتی ایجاد شده، توجه

به منابع مرجع شیعه و مراجعه به این منابع بیش از پیش خواهد بود. گفتنی است توجه به منابع اصلی شیعه و اهل سنت در طرح مباحث اسلامی و بررسی موضوعات اسلامی با توجه به دیدگاه‌های شیعه و سنتی به صورت تطبیقی و علمی و پژوهشی در نوشته‌ها و در مجامع علمی - تحقیقی از بهترین راه‌های ایجاد انسجام اسلامی است. حاصل آن بیان مشترکات و اختلافات به شیوه‌ی علمی - پژوهشی است که مقبول اهل علم و تحقیق بوده و در درازمدت از بیان مسایل تفرقه‌انگیز به صورت غیر علمی جلوگیری خواهد کرد.

\*\*\*

چند نکته در باب این کتاب، قابل تذکر است:

۱. از آن جا که نقدها توسط نقّادان مختلف با سطوح و رتبه‌های علمی متفاوت و شیوه‌های نگارش مختلف انجام شده است، نوعی پراکندگی در پردازش نقدها به چشم می‌خورد. این چگونگی هم به لحاظ کمیّت و هم به لحاظ نوع نگرش به مقاله و دریچه‌ی ورود به نقد قابل تأمل است. البته تلاش فراهم‌آوران این مجموعه‌ی ارزشمند در ایجاد هماهنگی و انسجام میان نقدها و بررسی‌ها قابل تقدیر است و سعی شده تا در ذیل دو مدیریت: ۱. ترجمه و نقد (سید لطف‌الله جلالی) و ۲. پژوهش (احمد بهشتی مهر)، سبک نگارش و شیوه‌های نقد مقاله‌ها را انسجام بیشتری بخشیده، هماهنگی کلی در مجموعه‌ی مقالات پدید آورند.
۲. در پایان کتاب، سه نمایه (اشخاص، کتب، اماکن) آمده، ولی جای نمایه‌ی موضوعی برای این اثر ارزشمند خالی است. امید است هم‌زمان با انتشار جلد دوم، نمایه‌ی موضوعی هر دو جلد تهیه شود و در اختیار پژوهشگران قرار گیرد.
۳. در مقدمه‌ی کتاب، در مورد مشخصات کتاب‌شناختی دائرةالمعارف اسلام، به تعبیر «ویرایش جدید» اکتفا شده و سال انتشار آن را بیان نکرده‌اند. این نکته برای کارهای تحقیقی بعدی، مشکلاتی پدید می‌آورد.
۴. آوردن شرح حال مختصری از نویسندگان مقالات دائرةالمعارف اسلام، جایگاه آن‌ها در مجموعه‌ی خاورشناسی را نشان می‌دهد. فایده‌ی جنبی این کار،

آن است که به خوانندگان و پژوهشگران توجه می‌دهد که می‌توان به نقد علمی نویسندگان و محققانی در این سطح و جایگاه پرداخت و با نقد عالمانه‌ی عالمان، حرمت علم را پاس داشت. به هر حال، برای ملّتی که قرن‌ها، «آن‌چه خود داشت ز بیگانه تمنا می‌کرد» چنین نقّادی‌هایی ضرورت دارد. و این ضرورت، با شناختن شأن و جایگاه نویسندگان چنان مقالاتی روشن‌تر می‌شود.

